

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات ۲۶۸ - ۲۵۵

حمایت از کرامت و حقوق زنان و کودکان در مخاصمات مسلحانه از منظر حقوق بین الملل

احمد محتشم^۱فخرالدین سلطانی^۲علیرضا رضائی^۳

چکیده

بیش از نیمی از زنان و کودکان جهان در کشورهای زندگی می کنند که جنگ و درگیری را تجربه کرده اند. جامعه بین المللی نمی تواند مصائب آنها را نادیده بگیرد. به نظر می رسد در درگیری های معاصر چندان به حقوق بین الملل بشردوستانه توجه نشده است. استفاده مکرر از سلاح های شیمیایی و منفجره در مناطق شهری، خشونت جنسی، آوارگی، کشتار جمعی و... نشانه عدم پایبندی به حقوق بشر می باشد. پژوهش حاضر به شیوه توصیفی-تحلیلی با توجه به مخاصمات مسلحانه سال های اخیر به بررسی رویکردهای حقوق بین الملل نسبت به زنان و کودکان پرداخته است و همچنین به نقد و بررسی سازوکارهای حمایتی و حقوق بشری نسبت به زنان و کودکان در مخاصمات مسلحانه در نظام بین الملل حقوق بشردوستانه پرداخته است. دشمن همواره سعی دارد که از طریق فشار بر افراد غیرنظامی، حریف خود را تسلیم خواسته های خود کند و در این رقابت ناعادلانه، زنان و کودکان اولین قربانیان بی دفاع و بی پناه هستند. نتایج پژوهش نشان می دهد که با توجه به اصول حقوق بشردوستانه بین المللی که به صورت واضح در اسناد بیان شده است، لازم و ضروری است که توسط طرفین درگیر؛ عواملی چون اصل کرامت انسانی، اصل محدودیت در استفاده از سلاح های غیرمجاز و ابزارهای جنگی غیرمعمول، اصل تفکیک میان نظامیان و غیرنظامیان، اصل منع درد و رنج بیش از اندازه، اصل تناسب، اصل حفظ محیط زیست، اصل ضرورت نظامی و اصل احتیاط، که از جمله اصول اساسی حقوق بشردوستانه هستند، باید در مخاصمات مسلحانه بین المللی و داخلی، مورد توجه و احترام قرار گیرند.

واژگان کلیدی

حقوق بین الملل، حقوق بشر، زنان، کودکان، مخاصمات بین الملل.

۱. دانشجوی دکتری حقوق بین الملل، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران.

Email: ahmadmohtasham@yahoo.com

۲. استادیار گروه روابط بین الملل، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: fakhreddin.soltani@kia.ac.ir

۳. دانشیار روابط بین الملل، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران.

Email: IR.Alirezazaei@gmail.com

پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۱/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۴

طرح مسأله

زنان و کودکان از جمله گروه‌های آسیب‌پذیری هستند که حقوق و آزادی‌های اساسی آنها به طور گسترده‌ای مورد نقض قرار گرفته است. به ویژه در درگیری‌های مسلحانه و وقوع حالت فوق‌العاده یا شرایط اضطراری که اوضاع کشورها نابسامان می‌گردد، زنان و کودکان آسیب‌پذیرتر گشته و به جهت آن که کمتر امکان دفاع از خود را پیدا می‌نمایند، در معرض خطر بیشتری نسبت به سایر افراد قرار دارند و بیش از دیگر افراد و گروه‌ها در معرض خشونت و نقض حقوق و آزادی‌ها قرار می‌گیرند. با وجود آن که حمایت از زنان و کودکان در درگیری‌های مسلحانه و شرایط اضطراری در قالب اسناد حقوق بشری و همچنین مقررات مربوط به حمایت از جمعیت‌های غیر نظامی در مناقشه‌های مسلحانه صورت پذیرفته، اما رنج‌های مکرری که زنان و کودکان در بسیاری از نواحی جهان در چنین شرایطی متحمل می‌شدند، ایجاب می‌کرد تا سندی مؤثرتر و خاص درباره حمایت از زنان و کودکان در چنین شرایطی به تصویب رسد. تصویب «اعلامیه حمایت از زنان و کودکان در شرایط اضطراری و مناقشه مسلحانه»^۱ یکی از ثمره‌های تلاش جامعه بین‌المللی در این راستا محسوب می‌شود.

اعلامیه حمایت از زنان و کودکان در شرایط اضطراری و مناقشه مسلحانه از جمله مباحث حقوقی می‌باشد. این اعلامیه با ابراز نگرانی از درد و رنج‌هایی که زنان و کودکان غیر نظامی در درگیری‌های مسلحانه و شرایط اضطراری، در مبارزه برای صلح، خود مختاری^۲، آزادی خواهی‌های ملی^۳ و استقلال، غالباً به جهت قربانی شدن اعمال غیر انسانی متحمل می‌شوند و در نتیجه دچار آسیب‌های جدی می‌گردند. همچنین با ابراز نگرانی عمیق از این که با وجود ممنوعیت کلی و صریح، استعمارگری، نژاد پرستی و سلطه بیگانگان، مردمان بسیاری تحت سلطه قرار دارند و جنبش‌های آزادی خواهی ملی نیز به طور بی‌رحمانه‌ای سرکوب می‌شوند و آسیب‌های جدی و شدیدی نسبت به مردم تحت سلطه از جمله زنان و کودکان وارد می‌شود. مقررات و قوانین بشر دوستانه نقض می‌شوند و تعرض شدیدی نسبت به آزادی‌های بنیادین و کرامت انسانی به عمل می‌آید. علاوه بر این با یادآوری مفاد سایر مقررات بشر دوستانه مربوط به حمایت از زنان و کودکان در زمان صلح و جنگ و سایر اسناد مربوط به حمایت از جمعیت غیر نظامی در مناقشات مسلحانه و با توجه به نقش مهمی که مادران در جامعه، خانواده و به ویژه

1. Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict

2. self-determination

3. national liberation

آموزش کودکان ایفا می‌نمایند و با توجه به ضرورت تامین حمایت لازم از زنان و کودکان غیر نظامی، مفاد اعلامیه حاضر را رسماً اعلام نموده و از دولت‌های عضو خواستار مراعات مفاد آن شده است. یکی از بارزترین تأثیرات منفی جنگ، تأثیر منفی است که بر زنان و کودکان دارد. زنان و کودکان ۸۰ درصد کل پناهندگان، پناهجویان و آوارگان را تشکیل می‌دهند (۱).

جنگ داخلی در سوریه زنان و کودکان را تحت تأثیر قرار داد. در نتیجه ادامه جنگ و خشونت در سوریه که از سال ۲۰۱۱ شروع شد، بیش از ۸ هزار زن و کودک جان باختند. در گزارش منتشره از سوی دیدبان حقوق بشر سوریه^۱ در ۲۵ ام نوامبر روز مبارزه جهانی با خشونت بر علیه زنان آمده است: «بعلت اقدامات خشونت بار جنگ داخلی سوریه از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۸، شمار کودکان کشته شده در درگیری به ۵۰۸۳۳ رسید و شمار زنان به ۳۰۹۰۵ رسید». بموجب این گزارش، تروریست‌های داعش علاوه بر منطقه کوهستانی حماه در شهرهای دیرالزور و رقه در سوریه ۸۱ زن را به قتل رسانده‌اند، تروریست‌های داعش پنج تن از این زنان را سنگسار کرده‌اند. در گزارش مذکور ضمن اشاره به اینکه در نتیجه تیراندازی گروه‌های کرد ۲۵ زن کشته شده است، تأکید گردید ۲۵۵ زن دیگر از سوی گروه‌های مختلف مسلح در سوریه به قتل رسانده شده‌اند. دو میلیون و صد هزار زنی که بعلت بحران سیاسی در سوریه که بیش از سه سال ادامه داشت، در موقعیت پناهجو قرار گرفته‌اند، ۳۵ درصد پناهجویان سوری را تشکیل می‌دهند.

به گزارش خبرگزاری ایرنا، در جنگ داعش بیش از ۵۰۰ هزار کودک عراقی به علت اقدامات گروه‌های تروریستی داعش از خانواده خود دور شده‌اند و بیش از یک هزار کودک نیز به دلیل کمبود غذا و دارو و قرار گرفتن زیر آفتاب جان سپرده‌اند؛ از برخی از این کودکان نیز توسط تروریست‌های داعش به عنوان سپر انسانی استفاده شده است. دهها دختر و زن توسط گروه‌های داعش ربوده شده، زندانی و مورد تجاوز قرار گرفته‌اند یا کشته شده‌اند و یا در بازار برده فروشان به ۲۵ تا ۱۰۰۰ دلار به فروش می‌رسند.

هنوز جنگ‌های داخلی ادامه دارد و شمار کشته‌شدگان غیر نظامی به خصوص زنان و کودکان رو به افزایش است. لذا ضرورت و اهمیت واکاوی حقوق بین الملل در حمایت از زنان و کودکان مسجل می‌گردد.

این مطالعه، با توجه به اهمیت مخاصمات بین‌المللی و پیامدهای ناشی از آن به دنبال پاسخی به این پرسش است که رویکردهای حقوق بین الملل در مخاصمات مسلحانه در حمایت از زنان و کودکان به چه شکل بوده است؟

گفتار اول: فرایند تدوین و تصویب اسناد و مقررات عام

از آن جایی که با وجود تصویب اسناد و مقررات عام در حمایت از جمعیت‌ها و افراد غیر نظامی در مناقشه‌های مسلحانه که شامل زنان و کودکان نیز می‌شود، باز هم این گروه‌ها در نواحی مختلف جهان، به طور گسترده‌ای تحت انواع خشونت‌ها و نقض حقوق و آزادی‌ها قرار می‌گرفتند، شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد طی قطع نامه شماره (XLVIII) مورخ ۲۸ می ۱۹۷۰ از مجمع عمومی سازمان ملل درخواست نمود تا امکان تدوین و تصویب اعلامیه‌ای درباره حمایت از زنان و کودکان در شرایط اضطراری یا جنگی را بررسی نماید. سرانجام پس از گذشت حدود چهار سال، مجمع عمومی سازمان ملل متحد در جلسه سی و نهم طی قطع نامه شماره ۳۳۱۸ مورخ ۱۴ دسامبر ۱۹۷۴، اعلامیه حمایت از زنان و کودکان در مناقشه مسلحانه و شرایط اضطراری را که در گزارش کمیته ششم این سازمان طی قطع نامه شماره (XXIX) آمده بود، در قالب یک مقدمه و ۶ ماده به تصویب رساند (۲).

گفتار دوم: زنان و کودکان به عنوان گروه‌های حساس در مخاصمات بین‌الملل

متأسفانه یکی از فجایع بزرگ که تاریخ در برابر آن سکوت کرده خشونت‌های گسترده‌ای علیه زنان و کودکان است که در درگیری‌های مسلحانه دیده می‌شود. خشونت علیه زنان و کودکان به عنوان موضوعی تاریخی است که نه تنها در روند مدرن شدن دنیا از شدت آن کاسته نشده بلکه روز به روز بر ابعاد و گستره‌ی آن افزوده شده است. زنان و کودکان از خشونت جنسی در مناطق درگیری رنج می‌برند و حوادث بیشماری از تجاوز به اعضای آسیب‌پذیر جوامع در سراسر جهان در دوران جنگ دیده می‌شود. در طول نسل‌کشی ۱۹۹۴، حدود نیم میلیون زن در رواندا مورد تجاوز قرار گرفتند. حدود ۶۰،۰۰۰ زن در جنگ کرواسی و بوسنی و هرزگوین مورد تجاوز قرار گرفتند، و از سال ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۱ حدود ۶۴۰۰۰ واقعه خشونت جنسی ناشی از جنگ علیه زنان و کودکان در سیرالئون رخ داده است. این تجاوزات در تاریخ اخیر نیز ادامه داشته است، مانند جنگ داخلی در سوریه که از سال ۲۰۱۱ آغاز شد. بیش از ۳.۹ میلیون نفر فرار کرده‌اند که ۷۹٪ آنها زن و کودک هستند (۳).

از سوی دیگر با شمار فزاینده‌ای از مردان متوفی در جنگ، زنان مجبور بودند مسئولیت تصمیم‌گیری، کسب درآمد و مراقبت را برعهده بگیرند. اکثر زنان پناهنده که اکنون سرپرستی خانوارهای خود را دارند، در معرض تجربه ویرانگر مقابله با انزوا و تهدیدها برای امنیت و رفاه عمومی و خانواده‌هایشان هستند. بسیاری از کودکان به دلیل کمبود منابع و مسکن مناسب با آسیب روبه‌رو هستند. آموزش و پرورش نیز نگران‌کننده است، زیرا خشونت باعث می‌شود که دانش‌آموزان در معرض خطر قرار بگیرند و کسانی که در مناطق تحت تأثیر درگیری در جهان قرار دارند از بین بروند. تبعید در مناطقی مانند (سوریه، لبنان، مصر، اردن، عراق، اسرائیل) شامل

زندگی با اندک محافظت در برابر عناصر می شود و خانواده‌ها را در معرض خطرات سلامتی و ایمنی قرار می دهد (۳).

گفتار سوم: تعهدات دولت‌ها برای حمایت از زنان و کودکان

علاوه بر آن که مطابق مواد ۱ و ۲ اعلامیه حاضر دولت‌ها متعهد به ممنوع شمردن حمله علیه زنان کودکان و به کارگیری سلاح‌های کشتار جمعی هستند، مطابق ماده ۳ اعلامیه تمامی دولت‌ها باید تعهدات خود را بر اساس پروتکل ۱۹۲۵ ژنو و کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ و سایر اسناد و مقررات حقوق بین الملل مربوط به احترام به حقوق بشر در مناقشات مسلحانه که حمایت‌های مهمی از زنان و کودکان به عمل آورده‌اند، به انجام رسانند. همچنین بر اساس ماده ۴ اعلامیه نیز، دولت‌هایی که در درگیری‌های مسلحانه یا عملیات نظامی در سرزمین‌های بیگانه یا در سرزمین‌های تحت سلطه استعماری مشارکت دارند، باید با تمام توان در رهایی زنان و کودکان از بلایای جنگ تلاش نمایند. این دولت‌ها باید تمامی اقدامات ضروری را در جهت تضمین ممنوعیت اقداماتی چون تعقیب و پیگرد، شکنجه، تدابیر انضباطی و تنبیهی، رفتار تحقیر آمیز و خشونت بار به ویژه علیه جمعیت غیر نظامی که شامل زنان و کودکان است، به عمل آورند.

علاوه بر این، مطابق ماده ۵ اعلامیه حاضر، دولت‌ها باید تمامی اشکال سرکوبی و رفتارهای ظالمانه و غیر انسانی نسبت به زنان و کودکان از جمله حبس، شکنجه، تیراندازی، دستگیری‌های جمعی، مجازات جمعی، نابودی محل‌های سکونت و اخراج اجباری که به وسیله هر یک از طرف‌های درگیری در جریان عملیات نظامی یا در سرزمین‌های تحت اشغال صورت می پذیرد را به عنوان جنایت به شمار آورند.

همچنین ماده ۶ اعلامیه بر این تعهد دولت‌ها تاکید دارد که زنان و کودکان غیر نظامی و زنانی که در شرایط اضطراری و درگیری مسلحانه در مبارزه برای صلح، حق تعیین سرنوشت، آزادی خواهی ملی و استقلال به سر می برند یا در سرزمین‌های اشغالی و تحت سلطه زندگی می نمایند، نباید از پناهگاه (سرپناه)، غذا، کمک‌های پزشکی یا سایر حقوق غیر قابل سلب و انتقال، مطابق اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸)، (۴)

میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶)، (۵)

میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۹۶۶) (۶)

و اعلامیه حقوق کودک (۱۹۵۹) (۷)

یا سایر اسناد و مقررات حقوق بین الملل محروم شوند.

گفتار چهارم: ممنوعیت حمله به زنان و کودکان

یکی از مهمترین اصول انسانی حاکم بر جنگ‌ها اصل تفکیک یا تمایز است که بر اساس آن باید بین جمعیت غیر نظامی و نظامی تفکیک و تمایز قایل شد و افراد و جمعیت غیر نظامی مورد حمله قرار نگیرند. این اصل که از آن تحت عنوان اصل تمایز یا تفکیک^۱ یاد می‌شود، در کنوانسیون چهارم ژنو مربوط به حمایت از افراد غیر نظامی در زمان جنگ که به طور آشکار، بین افراد عادی و نظامی تمایز قایل شده و ماده ۴۸ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و ماده ۱۳ پروتکل دوم الحاقی به کنوانسیون چهارگانه ژنو به رسمیت شناخته شده (۸) که با عمومیت خود شامل زنان و کودکان نیز می‌گردد و آنها را نیز تحت حمایت قرار می‌دهد. ماده یک اعلامیه نیز به طور خاص این اصل را مورد اشاره قرار داده و چنین مقرر نموده است: «حمله و بمباران جمعیت غیر نظامی، تحمیل درد و رنج نا معلوم و بی حساب^۲ به ویژه نسبت به زنان و کودکان که جزء اقشار بسیار آسیب پذیرند، باید ممنوع شود و چنین اقداماتی باید محکوم گردند» (۳)

گفتار پنجم: ممنوعیت استفاده از سلاح‌های گشتار جمعی

دو اصل مهم دیگری که حاکم بر حقوق بشر دوستانه‌اند، اصل تناسب و اصل تحدید تسلیحات یا اصل ممنوعیت استفاده از سلاح‌هایی است که درد و رنج زاید و غیر ضرور تولید می‌نمایند. بر اساس این اصول که متضمن حمایت بیشتر از غیر رزمندگان و افراد عادی و اجتناب از میزان وحشی‌گری در جنگ‌ها در جهت کاهش موارد ظالمانه در منازعات است، طرفین درگیر در جنگ‌ها باید از حملاتی که موجب از بین رفتن توده عظیمی از مردم می‌شوند یا از به کار گیری سلاح‌هایی که منجر به چنین امری می‌گردد یا درد و رنج زایدی ایجاد می‌نماید، اجتناب نمایند. (۹)

از جمله سلاح‌هایی که به طور گسترده‌ای جمعیت غیر نظامی به ویژه زنان و کودکان را از بین برده و با به کار گیری آن اصول مذکور نادیده گرفته می‌شود، سلاح‌های شیمیایی و میکروبی‌اند. ماده ۲ اعلامیه حاضر در ممنوعیت استفاده از این سلاح‌ها چنین مقرر کرده است: «استفاده از سلاح‌های شیمیایی و میکروبی در خلال عملیات نظامی یکی از فاحش‌ترین نقض‌های^۳ پروتکل ۱۹۲۵ ژنو، کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ ژنو و اصول حقوق بشر دوستانه بین‌المللی محسوب می‌شود و آسیب‌ها و لطمات سنگینی به جمعیت‌های غیر نظامی از جمله زنان و کودکان بی دفاع وارد می‌سازد و باید به شدت محکوم گردد.»

1. Principle of Discrimination or Distinction
2. Incalculable suffering
3. The most flagrant violations

گفتار ششم: استانداردهای بین المللی حمایت از زنان در مخاصمات مسلحانه

از آنجا که زنان یکی از قشرهای قربانیان جنگ بوده‌اند، این امر سبب شد به منظور حمایت از آنان و کنترل و محدود کردن دامنه جنگ، قواعد و مقررات خاصی تدوین و تصویب شود و سازمان‌ها و کنوانسیون‌های بین المللی به دفاع از آنها برخیزند (۱۱). در این میان، برخی اصول حمایتی به صورت خاص و برخی نیز به صورت عام، حاکم بر حقوق زنان هستند.

(۱) حمایت‌های حقوقی عام بین الملل از زنان در مخاصمات مسلحانه: به موجب کنوانسیون ۱۹۴۹ ژنو، قواعد زیر از جمله مصادیق حقوق بشردوستانه است که در مخاصمات مسلحانه داخلی قابل اجرا می‌باشد. تخطی از این دسته قواعد، ممنوع بوده و نقض صریح حقوق بشردوستانه محسوب می‌شود.

(الف) اعمال خشونت نسبت به حیات شخص به ویژه قتل از هر نوع آن، قطع اعضای بدن و نیز رفتار بی‌رحمانه از قبیل شکنجه یا کلیه انواع مجازات بدنی.

(ب) تجاوز به حیثیت شخص به ویژه رفتار اهانت‌بار و تحقیرآمیز، تجاوز جنسی، واداشتن به فحشا و کلیه شکل‌های تجاوز منافی عفت.

(ج) گروگانگیری، اقدامات دهشت‌افکنی (تروریستی)، مجازات‌های جمعی، برده‌داری و کلیه اشکال تجارت برده.

(د) تاراج، غارت شهری یا محلی، گرچه غلبه بر آن با زور انجام شده باشد.

(ح) صدور دستور جابه‌جایی اهالی غیرنظامی به دلایل مربوط به نزاع و تخریب یا ضبط اموال و ملکیت عمومی و خصوصی و تخریب و ضبط اموال و ملکیت طرف مقابل.

علاوه بر قواعد پیش گفته، اصل تفکیک و تمایز میان رزمندگان و غیررزمندگان، گلوله باران بی‌هدف و وسیع، کشتار جمعی افراد به هر شیوه‌های نظیر حملات انتحاری و بمب کنار جاده و .. از مصادیق اعمال خشونت‌آمیزی هستند که طبق این قاعده، به منزله اعمال ممنوع ذکر شده‌اند (۱۱). این دسته از قواعد، از مهمترین مصادیق حقوق بشردوستانه بین المللی ناظر بر مخاصمات مسلحانه داخلی است و تخطی از آن موجب مسئولیت طرف‌های درگیر در جنگ داخلی می‌شود.

برخی اصول و اسناد حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، شامل تمامی افراد درگیر در مخاصمات مسلحانه می‌شود که به‌طور معمول زنان را نیز در بر می‌گیرد. از جمله این اصول، اصل رفتار انسانی با دشمن هنگام جنگ، نهی از پیگیری اهداف و شیوه‌های غیرانسانی و اصل تناسب (مصونیت، ایمنی و حمایت از غیرنظامیان) است. به موجب اصل اخیر، در جنگ، هر مخاصمی تنها می‌تواند به میزانی از انواع تسلیحات مجاز استفاده کند که برای مقابله با دشمن ضروری است. از این اصل، ممنوعیت به‌کارگیری تسلیحات و ابزارهای جنگی که موجب رنج زائد و

غیرضروری می‌شود، استنباط می‌گردد. از دیگر اصول نیز، اصل ممنوعیت تخریب غیرضروری اموال، منع حمله به اهداف غیرنظامی که منجر به تلفات شدید غیرنظامی می‌شود، اصل تحدید تسلیحات (منع استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی) یا اصل ممنوعیت استفاده از سلاح‌هایی که درد و رنج زائد و غیرضروری تولید می‌کنند، می‌باشد (۱۲).

اعلامیه و دستورالعمل پکن در مورد زنان در سال ۱۹۵۵ تصویب شد، بر لزوم مبارزه با ارتکاب خشونت‌های جنسی تأکید کرد. به این دلیل که در عمل تجاوز، علاوه بر تحقیر زن، گروه و جامعه‌ای که وی به آن تعلق دارد، اعم از یک گروه مذهبی، نژادی یا ملی نیز تحقیر می‌شود. برخی معتقدند حمایت کامل از قربانیان جنگ، علاوه بر دولت یا گروه متخلف و دولت‌های حامی، برعهده دولت متبوع قربانیان نیز است. همچنین مطابق نظریه مسئولیت حمایت و موازین بین‌المللی حقوق بشر، جامعه بین‌المللی نیز باید از قربانیان مخاصمات مسلحانه حمایت کند (۱۳). امروزه براساس صلاحیت جنگی رسیدگی به جرایم بین‌المللی، جنایتکاران جنگی را می‌توان تحت تعقیب و محاکمه قرار داد (۱۴). سایر اقدامات حمایتی حقوقی خاص از زنان در مخاصمات مسلحانه، شامل موارد زیر است:

۱. نشست گروه تخصصی سازمان ملل در کانادا در نوامبر ۱۹۹۷: این نشست به منظور برخورد قطعی با تعرض زنان، کسب مشارکت فعال جامعه جهانی و اجرای مقررات و نظارت بر آن از سوی نهادهای بین‌المللی برگزار شد (۱۵).

۲. تأسیس کمیته‌های نظارتی خاص (۱۹۶۶): تأسیس این کمیته برای الزام دولت‌ها به انجام تعهدات خویش، حذف تمامی اشکال تبعیض علیه زنان، ارائه شکایت درباره موارد نقض قوانین، منع شکنجه و سایر رفتار یا مجازات غیرانسانی و تحقیرآمیز است.

۳. فعالیتهای سازمان فرهنگی ملل متحد^۱: فعالیتهای سازمان فرهنگی ملل متحد با هدف تشویق و ارتقاء نقش زنان در فرهنگ صلح، ارائه مجموعه‌ای از ارزش‌ها، سنت‌ها، روش‌ها و رفتارها در جامعه بشری به منظور تحول در رفتارهای هولناک علیه زنان در جریان منازعات مسلحانه ضروری، برنامه‌ریزی شده‌اند. (۱۶) یکی از اقدامات یونسکو با هدف ضرورت آموزش و تربیت مردان برای تدمین حفظ شرافت و حقوق انسانی زنان و پایان دادن به آلام زنان در جریان منازعات مسلحانه، تحول در فرهنگ نواحی در حال توسعه و ترویج بردباری باورهای عمیق انسانی در مورد حقوق دیگران (۱۷) انجام می‌شود. همچنین اقداماتی نیز در خصوص گسترش فرهنگ صلح از طریق حمایت از زنان و مبارزه با مشکلات جهانی به ویژه مشکلات زنان از طریق تأمین منابع مالی لازم برای حضور فزاینده آنان در عرصه‌های تصمیم‌گیری و افزایش

ضرورت حمایت از قربانیان جنگ و پایان دادن به خشونت علیه زنان، گسترش شبکه‌های زنان، حمایت از زنان در رسانه‌ها، تشکیل و گسترش شبکه‌های زنان و نیز آموزش و ارتقاء آگاهی‌ها و مهارت‌های آنان به منظور ارتقاء خودباوری و بهبود فرصت‌های زندگی و شغلی دختران در این برنامه‌ها، انجام شده است (۸).

۴. قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد^۱: نقش حمایتی شورای امنیت از زنان در مخاصمات مسلحانه پس از تصویب چندین قطعنامه، شکل جدی‌تری به خود گرفت. برخی قطعنامه‌ها به صورت عام و برخی به‌طور خاص، حمایت از حقوق انسانی زنان در جریان درگیری‌های نظامی را الزام آور کرده‌اند. بدیهی است صدور قطعنامه‌ها به تنهایی سرنوشت زنان را به عنوان اصلی‌ترین قربانیان منازعات مسلحانه تغییر نمی‌دهد، اما بیانگر یک ضرورت مهم جهانی در دفاع از حقوق انسانی زنان است. به هر حال، تأمین عدالت برای زنان و دختران از طریق به کار گرفتن و درگیر کردن آنها در فرآیند حفظ و پاسداری از صلح، از مهمترین نتایج صدور این قطعنامه‌هاست (۸).

۵. سازمان‌های غیردولتی زنان: صرف هزینه‌های گزاف جهت مسابقات تسلیحاتی و سیاست‌های نظامی و ... بر مشکلات و مصائب زنان درگیر مخاصمات می‌افزاید. از این‌رو، برخی معتقدند که تلاش خود زنان در خصوص استقرار و حفظ صلح جهانی نیز حائز اهمیت است. (۱۵) در این راستا، شبکه جهانی سازمان‌های غیردولتی زنان از دهه ۱۹۸۰، به منظور مبارزه با جنگ و مصائب گسترده آن برای زنان و کودکان، فعالیت‌های وسیعی را در سراسر جهان انجام دادند. (۱۷) در برخی کشورها نیز فعالیت جنبش‌های ضدنظامی متشکل از زنان مخالف جنگ، بیان‌کننده گوشه‌ای از اقدامات و حضور فعال زنان در کشورهای اشغالی است. بدیهی است تلاش زنان و سازمان‌های غیردولتی برای تغییر نگرش جامعه نسبت به زنان و ساختار اجتماعی جوامع و اصلاح باورها و خطمشی‌ها و نگاه به زن‌ها موجوداتی انسانی و نه عوامل لذت‌جویی، حائز اهمیت است. (۱۸)

گفتار هفتم: آثار حقوق بشردوستانه نسبت به کودکان در مخاصمات مسلحانه

اسناد متعددی در حقوق بین‌الملل از حقوق کودکان در مخاصمات مسلحانه حمایت به عمل می‌آورد. این اسناد را می‌توان در دو حوزه حقوق بین‌الملل بشردوستانه و حقوق بین‌الملل بشر جای داد. تا پیش از تصویب کنوانسیون حقوق کودک ۱۹۸۹، حقوق بشر دوستانه از کودکان در مخاصمات حمایت می‌کرده است. کنوانسیون‌های چهارگانه ۱۹۴۹ ژنو و دو پروتکل الحاقی ۱۹۷۷ در موارد متعددی از کودکان حمایت به عمل آورده است که می‌توان آن را به‌طور کلی در

دو دسته حمایت عام و خاص از کودکان دانست (۱۹).

الف: حمایت عام: کودکان در معاهدات حقوق بشردوستانه علاوه بر آنکه اصولاً غیرنظامی‌اند و نباید به آنان تعرض شود؛ به دلیل آسیب‌پذیر بودن از حمایت برخوردارند. (۲۰ و ۲۱) اساساً حقوق بشردوستانه، حقوق حمایتی است و به درستی «حمایت» قلب حقوق بشردوستانه است. حمایت عام یعنی افراد بدون توجه به خصوصیات فردی، شغلی، جنسی و نژادی از کلیه فعالیت‌های بشردوستانه‌ای که به منظور حفاظت از جمعیت‌های غیرنظامی به عمل می‌آید برخوردار گردند.

ب: حمایت‌های خاص: علاوه بر حمایت عام، کودکان به دلیل آسیب‌پذیر بودن از حمایت خاص که جنبه تکمیلی و اضافی دارد برخوردار می‌گردند (۲۲). کودکان باید مورد احترام خاص قرار گیرند و در برابر هر شکل از حمله غیرمحرمانه حمایت شوند. طرف‌های مخاصمه مراقبت و کمکی که کودکان خواه به علت سن و یا به هر علت دیگر به آن نیاز دارند، برای آنان فراهم نمایند. هدف حمایت خاص از کودکان در اسناد حقوق بشردوستانه مصون داشتن و حفظ آنان از ایراد هرگونه زیان‌های روحی و جسمی است. اصولاً درباره اشخاص تحت حمایت حقوق بشردوستانه، همان مقررات خاص رفتار با بیگانگان در زمان صلح اعمال خواهد شد. بر همین اساس کودکان کمتر از ۱۵ سال و زنان باردار و مادران اطفال کمتر از ۷ سال از هرگونه رفتار ممتاز به میزان اتباع دولت مربوطه، برخوردارند.

به علاوه چنانچه در موارد استثنایی کودکان با کمتر از ۱۵ سال سن، به‌طور مستقیم در مخاصمات شرکت کنند و در اختیار طرف مخالف قرار گیرند، خواه اسیر جنگی باشند یا خیر، از حمایت خاص برخوردارند. (۲۳)

نتیجه گیری

خشونت علیه زنان و کودکان هزینه بزرگی بر خانواده ها و جوامع تحمیل می کند. این نوع خشونت یکی از فراگیرترین موارد نقض حقوق بشر در دنیای امروز است که همه کشورها اعم از پیشرفته و در حال توسعه مبتلا به این معضل هستند بر همین اساس طی قطعنامه ای در ۱۷ دسامبر ۱۹۹۹ مجمع عمومی سازمان ملل متحد، ۲۵ نوامبر را به عنوان روز جهانی محو خشونت علیه زنان نام گذاری کرد و از دولت ها، سازمان های بین المللی و سازمان های غیر دولتی برای طراحی و سازماندهی فعالیتهایی جهت افزایش آگاهی عمومی از این پدیده خطرناک دعوت به عمل آورد. بر این مبنا از ۲۵ نوامبر، روز جهانی محو خشونت علیه زنان، تا ۱۰ دسامبر، روز جهانی حقوق بشر، دروه ۱۶ روزه جهت فعالیت کمپین مبارزه با خشونت های جنسیتی و زمانی برای اقدام و آگاهی بخشی جهت پایان دادن به خشونت علیه زنان و دختران در سراسر جهان است.

در سال های اخیر، جنگ داخلی سوریه و حمله داعش در عراق، برای زنان و کودکان خفت بارترین و تحقیرآمیزترین دوران عمرشان را در عصر حاضر سپری کردند و وحشیانه مورد ظلم و تجاوز و خشونت قرار گرفتند. اکنون نیز زنان فلسطین باید هر روز رنج از دست دادن فرزندان و خانواده خود را بر دوش بکشند.

در بررسی اصول حمایتی نظام بین الملل حقوق بشردوستانه، روشن شد که منشاء جنگ و درگیری، مقابله قدرت ها برای کسب منافع بیشتر و تعارض منافع است. با این حال، رعایت قوانین حقوق بشر در تخاصم های بین المللی و تدوین حقوق جنگ در جامعه بین الملل اهمیت دارد. این مهم در سال ۱۹۴۹ با تصویب کنوانسیون های چهارگانه ژنو تا حدودی مورد توجه قرار گرفت. اگرچه قبل از آن نیز قواعد و مقررات پراکنده ای به چشم می خورد، اما می توان گفت که از سال ۱۹۴۹ و به دنبال ایجاد سازمان ملل و آثار و تبعات فجیع جنگ جهانی دوم بود که وجود و رعایت قواعد الزام آور حاکم در جنگ، ضرورت می یافت. اما با این وجود، در نظام بین الملل، با توجه به این که دولت ها واضح و مجری قواعد و مقررات هستند و با توجه به عدم وجود صلاحیت اجباری مراجع قضایی، این قواعد از ضمانت اجرایی لازم و کافی برخوردار نیستند و از آنجا که یکی از منطبق های حقوق بین الملل، قدرت است، این ضمانت اجرا در صورت وجود، برای کشورهای صاحب قدرت، کم رنگ می شود. به علاوه، وجود برخی از ابهامات، عدم تعریف صحیح، نپرداختن به جزئیات در تدوین اصول و مقررات، عدم اجرای کامل مقررات و ... موجب کاستی و نواقص نظام حقوق بین الملل در عصر حاضر شده است.

نقض این قواعد، امروزه موجب مسئولیت می شود و در آن قسمت که جرم جنگی نامیده

شده است، مسئولیت کیفری فردی رخ می‌نماید. در این میان، نباید نقش مهم سازمان‌های غیردولتی مانند کمیته بین‌المللی صلیب سرخ و نهادهای ملی صلیب سرخ و هلال احمر نهادهای نظارتی مانند کمیته حقوق کودک، شورای امنیت و نهادهای امدادی را در توسعه، تحول و ترویج حقوق کودکان نادیده انگاشت، چرا که هر کدام به نوبه خود بیانگر اقداماتی هستند که تاکنون در جهت حفظ و ارتقای حقوق کودکان در مخاصمات انجام گرفته است.

با توجه به اصول حقوق بشردوستانه بین‌المللی که به صورت واضح در اسناد بیان شده است توسط طرفین درگیر لازم و ضروری می‌باشد از قبیل اصل کرامت انسانی، اصل محدودیت در استفاده از سلاح‌های غیرمجاز و ابزارهای جنگی غیرمعمول، اصل تفکیک میان نظامیان و غیرنظامیان، اصل منع درد و رنج بیش از اندازه، اصل تناسب، اصل حفظ محیط‌زیست، اصل ضرورت نظامی و اصل احتیاط از جمله اصول اساسی حقوق بشردوستانه هستند که لزوماً باید در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و داخلی توسط طرفین یا طرف‌های درگیر، مورد توجه و احترام قرار گیرند. بنابراین، طرفین و طرف‌های منازعه مسئولیت دارند در درگیری‌ها به اصول فوق توجه نموده و نظامیان را از غیرنظامیان و اهداف نظامی را از اهداف غیرنظامی تفکیک کنند و به اموال عمومی آسیب نرسانند و به هیچ‌وجه غیرنظامیان و اهداف غیرنظامی را مورد حمله قرار ندهند و باید متوجه باشند که نقض این اصول و گذشتن از این قواعد در حملات جنگی، جنایات جنگی تلقی گردیده است. قواعد حقوق بشردوستانه درصدد کاهش رفتارهای خشونت‌آمیز بوده و وسیله کنترل اعمال ضدانسانی و بشری می‌باشد.

فهرست منابع

1. Sharififar ST. (2003). Mental aspects of war children. Journal of Military and Health Sciences Research; 1(4): 247-250. (In Persian).
2. Ghorban Nia, Nasser, Human Rights and Humanitarian Rights, Islamic Culture and Thought Research Institute Publishing Organization, 1387, first edition, pp. 173-174. (In Persian).
3. Bazar V. (2018). The place of ethics in international law. Journal of Law Research; 21(2): 259-284. (In Persian).
4. Universal Declaration on Human Rights (UDHR) 1948 ،UN ،Doc ، A/ 81 ، 10 December 1948.
5. International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) 1966 ،UN ،Doc ،A/6316 1966.)
6. International Covenant on Economic ،Social and Cultural Rights (ICESCR) ،UN ،G ،A ،Res ،No 2200A (XXI) of 16 Dec ،1966.
7. Declaration on the Rights of the Child (1959) ،A/ Res ،1386 (XIV) ،20 NOV ،1959
8. Delkhoosh A. (2008). Humanitarian law in international and ono-international armed conflicts: differences and commonalities. Journal of Foreign Policy; 22(4). (In Persian).
9. Atashak M, Ghahremani M, Aboulghasemi M, Ferasatkhah M, Mahzadeh M. (2012). Reflection od concepts of global ethics in the goals of Iranian education. Ethics in Science and Technology; 7(2). (In Persian).
10. Geneva Protocol of 1925 ،League of Nations ،Treaty Series ،vol ، XCIV ،No ،2138 ،p ،65.
11. Hanji SA. (2011). The emergence of the humanitarian rights of war and the manifestations of the preservation of human dignity. Journal of Law Research; 39. (In Persian).
12. Bagherzader R, Ranjbarian AH. (2015). The foundation of the implementation of humanitarian rights: The commitment of governments to respect and guarantee the observance of humanitarian rights. Journal of Public Law Research; 16(46). (In Persian).
13. Ramezani-Ghavamabadi MH. (2010). A reflection on the contractual sources of non-international armed conflict law. Theology and Law Journal; 13: 149. (In Persian).
14. Askari P. (2016). Post-war justice and responsibility to protect victims of armed conflict. Journal of Public Law Studies; 46(4). 957. (In Persian).

15. Karamzadeh S, Moradian B. (2016). Study of the principles of observance of humanitarian rules by non-governmental groups from the perspective of Islam and human rights, a case study of Iraq and Syria. *Quarterly Journal of Comparative Research in Islamic and Western Law*; 3(3): 125. (In Persian).
16. Greenwood K. (2008). *Historical development and the basis of humanitarian law, humanitarian law in armed conflict*. Translated by: Zamani G, Saed N. 1 st ed. Tehran: Institute of Law Studies and Researches. (In Persian).
17. Sabouri Z, Nasirpour S, Hamidian-Shourmasti M. (2012). Challenges of the United Nations women in creating sustainable peace. *Journal of International Research*. 1: 165-194. (In Persian).
18. Fernandez-Dols JM, Hurtado-de-Mendoza A, Jimenez-de-Lucas I. (2009). Culture of peace: an alternative definition and its measurement, peace and conflict. *Journal of Peace Psychology*; 10.(۲)
19. Kounaee E. (2006). The role of women in promoting a culture of peace in the world. *Journal of the Faculty of Law and Political Science, University of Tehran*. 73:L 237-256. (In Persian).
20. Mouazenzadegan HA, Heidari MA, Nikoomanzari A. (2013). Armed hostilities and violence against international law. *Journal of Women and Culture*; 5(17). (In Persian).
21. Harvey R. (2003). *Children and armed conflict: a guide to international humanitarian and human right law*. USA: Essex University.
22. Ziaee-Bigdeli MR. (2001). *Law of War*. 2nd ed. Tehran: Allameh Tabatabaee Publication. (In Persian).
23. Siah-Rostami H. (2004). *Basic rules of the Geneva conventions 1949 and additional protocols 1977*. Tehran: National Committee of Humanitarian Law. (In Persian)